

Henryk Czajka

POWIATOWE FUNDUSZE EMERYTALNE I KOMISJE WYMIARU EMERYTUR W II RZECZYPOSPOLITEJ NA PRZYKŁADZIE POWIATOWEGO ZWIĄZKU KOMUNALNEGO W KRASNYMSTAWIE

Fundusz emerytalny funkcjonował przy wydziałach powiatowych i obejmował wszystkich pracowników samorządowych. Z racji swej niepowtarzalności i historycznego już znaczenia warto poświęcić nieco uwagi samemu funduszowi oraz komisji wymiaru emerytur, jako pomocniczego organu powiatowego związku. Wydział powiatowy, w sposób całkowicie demokratyczny zarządzał funduszami emerytalnymi pracowników samorządu terytorialnego. W dniu 1 I 1928 r. weszło w życie rozporządzenie Prezydenta RP z dnia 24 XI 1927 r.: *O ubezpieczeniach pracowników umysłowych*¹. Ponieważ art. 5 rozporządzenia, wyłączał pracowników komunalnych z grupy państwowych pracowników umysłowych, minister spraw wewnętrznych zapowiedział, że pracownicy komunalni będą posiadać zabezpieczenie emerytalne zapewnione przez powiatowe związki komunalne. Dlatego minister skierował pismo do wojewodów: warszawskiego, łódzkiego, kieleckiego, lubelskiego, białostockiego, wileńskiego, łuckiego, w Brześciu nad Bugiem oraz nowogrodzkiego z poleceniem opracowania w trybie pilnym stosownych statutów o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników związków komunalnych. Zapowiedział również, że ministerstwo opracowuje statut wzorcowy, który będzie wzorem przy opracowywaniu lokalnych statutów przez powiatowe związki komunalne². Przed wejściem w życie rozporządzenia Prezydenta RP, pracownicy komunalni ubezpieczani byli w Zakładzie Ubezpieczeń Pracowników Umysłowych. Ten fakt wzbudzał wśród pracowników gminnych niezadowolenie, gdyż obowiązywały tam wysokie składki ubezpieczeniowe. Podczas walnego zjazdu pracowników administracji gminnej powiatu krasnostawskiego 16 III 1930 r. padły gorzkie słowa pod adresem starosty powiatu. Zarzucono mu, że w sprawie ubezpieczeń emerytalnych pracowników komunalnych, władze powiatu kompletnie nie realizowały zaleceń ministra wynikające z okólnika nr 148 i nie przygotowały jak dotąd statutów emerytalnych³. Zjazd podjął uchwałę, w której domagano się ostatecznego załatwienia przez wydział powiatowy sprawy ubezpieczeń eme-

¹ Dz.U.R.P., Nr 106, poz. 912.

² Archiwum Państwowe w Zamościu (dalej APZ), Wydział Powiatowy Krasnystaw (dalej WPK), syg. 42, s. 19, w nim: pismo ministra spraw wewnętrznych nr SS 3392 z 16 IV 1929 r. w sprawie statutów emerytalnych pracowników związków komunalnych. Statut o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników komunalnych został uchwalony przez sejmik krasnostawski dn. 11 IX 1930 r.

³ Okólnik MSW z dnia 18 VII 1929 r. nr 148 – L.SS. 2823/9.

rytalnych pracowników komunalnych, stosownie do zaleceń ministerialnych. Uchwałę przesłano do przewodniczącego wydziału powiatowego⁴. Tuż przed zjazdem, a mianowicie w dniu 11 II 1930 r. wojewoda lubelski wystosował pismo do wszystkich przewodniczących wydziałów powiatowych woj. lubelskiego. W piśmie tym wojewoda m.in. napisał: *Ministerstwo Spraw Wewnętrznych reskryptem z dnia 17 I 1930 r. (N. SS 113/3) zwróciło uwagę, że nie uchwalenie przez związki komunalne własnych statutów spowodowane jest często brakiem zrozumienia doniosłości tej sprawy przez pp. Starostów, którzy niedostatecznie jasno przedstawiają sprawę organom związków komunalnych, odnosi się to przede wszystkim do gmin wiejskich i miast niewydzielonych, dla których przystąpienie do powiatowych funduszy emerytalnych ma pierwszorzędne znaczenie. Przeciwno ubezpieczeniu w Zakładzie Ubezpieczeń Pracowników Umysłowych wypowiedzieli się przedstawiciele pracowników komunalnych na licznych zjazdach, stanowisko takie zajęła również dwukrotnie Państwowa Rada Samorządowa. Wobec powyższego stanowiska, zarówno Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, jak i Państwowej Rady Samorządowej proszę Pana Przewodniczącego o przedstawienie sprawy uchwalenia wzorcowego statutu o zaopatrzeniu emerytalnym*"⁵.

Na podstawie odręcznej adnotacji sporządzonej przez przewodniczącego wydziału na marginesie uchwały wiemy, że w dniu 17 III 1930 r. zapadła decyzja wydziału powiatowego o powołaniu specjalnej komisji do opracowania statutu emerytalnego pracowników komunalnych pow. krasnostawskiego⁶.

Wydział powiatowy, przy którym funkcjonował fundusz wybierał 6 członków komisji I i II instancji i tyleż samo zastępców, z własnego grona lub z pośród członków sejmiku. Wybory do komisji wymiaru emerytur, odbywały się oddzielnie dla członków I instancji i oddzielnie dla członków II instancji, w drodze tajnego głosowania, poprzez wpisanie na kartkę tyłu nazwisk kandydatów, ilu miało być wybranych⁷. Kandydatów na członków komisji I instancji zgłaszali wyłącznie członkowie wydziału powiatowego. Wybranymi zostawali ci kandydaci, którzy otrzymali najwięcej głosów. W razie zgłoszenia tylko jednej listy kandydatów, wybory odbywały się przez akklamację listy. Do komisji wymiarowej (nazwa potoczna) wydział powiatowy wybierał 2 członków i 2 zastępców, z których jeden członek i jeden zastępca zasiadali stale w tzw. komplecie obradującym nad wymiarem zaopatrzenia emerytalnego wszystkich pracowników zgłoszonych do funduszu. Drugi zaś członek i zastępca zasiadali tylko w tzw. komplecie obradującym nad wymiarem zaopatrzenia emerytalnego powiatowego związku komunalnego⁸. Do komisji wymiarowej II instancji, wydział powiatowy wybierał 2 członków i 2 zastępców stałych oraz 2 członków i 2 zastępców do tzw. kompletu obradującego wyłącznie nad wymia-

⁴ APZ, WPK, syg. 42, s. 23, w nim: wyciąg z protokołu walnego zebrania członków krasnostawskiego oddziału Związku Pracowników Administracji Gminnej.

⁵ Ibidem, syg. 42, s. 21, w nim: pismo wojewody lubelskiego z dnia 11 II 1930 r. nr L. 1751/29 do przewodniczących wydziałów powiatowych.

⁶ Ibidem.

⁷ APZ, Wydział Powiatowy Zamość, syg. 87, Regulamin prac komisji wymiaru emerytur.

⁸ Ibidem.

rem zaopatrzenia emerytalnego pracowników danego powiatowego związku komunalnego. Przydział funkcji w komisji dokonywali sami już wybrani. Kwestie sporne rozstrzygał przewodniczący wydziału powiatowego. Z wyborów członków komisji sporządzany był protokół⁹. Pracownicy samorządu terytorialnego, którzy byli członkami funduszu emerytalnego sami wybierali 3 członków komisji wymiarowej obu instancji oraz 3 zastępców, razem 6 osób. Wyborcą był każdy pracownik komunalny, bez różnicy płci, narodowości czy wyznania, który ukończył w dniu wyborów 18 rok życia i był członkiem funduszu przynajmniej od miesiąca. Wybory odbywały się według 5 przymiotnikowego prawa wyborczego, osobiście przez uprawnionego lub za pośrednictwem ustanowionego pełnomocnika. Pełnomocnik mógł reprezentować podczas wyborów nieograniczoną liczbę wyborców. Prawo wybieralności posiadali ci pracownicy, którzy posiadali czynne prawo wyborcze i ukończone 30 lat życia w dniu zarządzonych wyborów. Przeprowadzenie wyborów zarządzał przewodniczący wydziału powiatowego, w drodze pisemnego zarządzenia. Zasada było przeprowadzenie wyborów najpóźniej w ciągu 14 dni, od daty wydania zarządzenia. W zarządzeniu przewodniczący wydziału powoływał 3 osobową komisję wyborczą, z pośród pracowników ubezpieczonych w danym funduszu emerytalnym. Przewodniczącemu komisji wyborczej wybierali sami członkowie komisji wyborczej. Kandydatów do komisji wymiarowej zgłaszano podczas zgromadzenia wyborczego. Każdy wyborca wpisywał na swoją kartkę nazwiska 6 kandydatów. Wygrywał kandydat o największej liczbie otrzymanych głosów. Skargi na wynik głosowania można było składać w ciągu 14 dni, od ogłoszenia wyników wyborów na ręce przewodniczącego wydziału powiatowego. Wybrani kandydaci sami rozdzielali funkcje członków komisji I i II instancji oraz funkcje zastępców. W razie sporu rozstrzygał ostatecznie przewodniczący wydziału powiatowego. Wybory członków komisji wymiarowej, dokonywane były na pierwszym posiedzeniu wydziału powiatowego. Mandat członka komisji wymiarowej wynosił 2 lata. Wybory członków komisji wymiarowej winny odbyć się najpóźniej w 60-tym dniu, od dnia ukonstytuowania się nowego wydziału powiatowego. Mandat członka komisji, wybranego przez samych pracowników również wynosił 2 lata. Z chwilą zarządzania nowych wyborów do sejmiku, mandaty wszystkich członków komisji wymiarowej wygasają bez względu na to czy upłynął 2 letni okres kadencji¹⁰.

Komisja wymiarowa I instancji, mogła obradować w obecności co najmniej 2 członków komisji i przewodniczącego. Uchwały zapadały zwykłą większością głosów, natomiast przy równej ilości głosów rozstrzygał głos przewodniczącego komisji. Obrady komisji były poufne. Z obrad komisji zawsze był sporządzany protokół, który następnie przesyłano do wydziału powiatowego. Od decyzji komisji I instancji służyło zainteresowanym stronom odwołanie do komisji II instancji, w terminie 14 dni od daty wydania decyzji (ogłoszenia uchwały). Komisja II instancji obradowała w obecności co najmniej 4 członków, pod kierunkiem przewodniczącego wydziału powiatowego lub jego zastępcy. Obrady komisji wymiarowej obu instancji odbywały się zgodnie z prze-

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ibidem.

pisami normującymi obrady komisji pierwszych instancji i przy zastosowaniu przepisów zawartych w rozporządzeniu Prezydenta RP z dnia 22 III 1928 r. o postępowaniu administracyjnym. Diety i zwrot kosztów podróży członków komisji wyborczych oraz członków komisji wymiarowych wypłacał fundusz emerytalny z własnych środków, w wysokości przewidzianej dla członków sejmiku powiatowego. Pomieszczenia dla komisji wymiarowej oraz koszty utrzymania ponosił wydział powiatowy.

Fundusz emerytalny, był odrębnym funduszem od innych funduszy powiatowego związku komunalnego i był osobno administrowany, aczkolwiek zarządzał nim wydział powiatowy. Wydział powiatowy był odpowiedzialny za całość funduszu i odpowiadał przed związkami komunalnymi, które należały do funduszu. Czynności związane ze sprawowaniem zarządu nad funduszem, wydział powiatowy wykonywał za pośrednictwem swoich ustawowych organów ustrojowych. Wydział powiatowy administrując (zarządzając) funduszem emerytalnym przyjmował na rzecz tego funduszu wpłaty. Przynaglał zalegających z wpłatami i dopłatami, naliczał odsetki za zwłokę zgodnie ze statutem o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników komunalnych i ich rodzin. Wypłaty z funduszu emerytalnego dokonywane były wyłącznie w drodze zarządzenia wydziału powiatowego, na skutek orzeczenia komisji wymiarowej i również w oparciu o przepisy statutu o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników komunalnych i ich rodzin¹¹. Fundusz emerytalny nie posiadał własnej kasy. Do przyjmowania wpłat i dokonywania wypłat z funduszu, otwierany był rachunek bieżący (czekowy). Przechowywanie pieniędzy funduszu w kasie związku powiatowego, jako nie posiadające charakteru lokaty z bezpieczeństwem pupilarnym było niedopuszczalne. Sumy wniesione na rachunek bieżący musiały być przelane na rachunek oszczędnościowy lub lokowane w innej formie. W formie dopuszczalnej dla lokat z bezpieczeństwem pupilarnym, stosownie do przepisów rozp. Prezydenta RP z dnia 15 II 1928 r.: *O sposobie lokowania funduszy przez osoby prawa publicznego, fundacje i osoby niewłasnowolne oraz o sposobie lokowania kaucji składanych z tytułu obowiązku publicznego*¹². Przy czym, na rachunku bieżącym mogły być pozostawione kwoty wyłącznie jako niezbędne na bieżące wydatki. Pokrycie wypłat z funduszu emerytalnego za pośrednictwem kasy związku komunalnego następowało, albo w drodze rozrachunku, albo przez przekazanie danemu związkowi (zakładowi, przedsiębiorstwu) komunalnemu odpowiedniej kwoty pieniędzy. Związki komunalne mogły dokonywać wpłat w ciężar funduszu emerytalnego, tylko na podstawie pisemnego polecenia wydziału powiatowego. Przypadające funduszowi emerytalnemu należności z tytułu składek, opłat i dopłat lub odsetek za zwłokę, mogły się znajdować w kasie związku komunalnego tylko przejściowo, jako sumy przechodnie (obce). Często jednak bywało tak, zwłaszcza w gminach wiejskich, że składki nie były systematycznie odprowadzane na rachunek funduszu, a były przeznaczane na wypłatę bieżących wynagrodzeń

¹¹ APZ, WPK, syg. 76, s. 4.

¹² Dz.U.R.P. nr 17, poz. 141.

dla urzędników gminy¹³. Za zatrzymanie opłat i dopłat na fundusz emerytalny, dany związek (zakład, przedsiębiorstwo) komunalne zobowiązane było zapłacić odsetki. Dla zachowania kontroli pobieranych opłat i dopłat emerytalnych, związki komunalne zobowiązane były przysyłać do wydziału powiatowego odpisy listy płac, wykazy potrąceń inkasowanych z poborów pracownika. Na każdym odpisie listy płac lub wykazie potrąceń należało odnotować nazwiska i imiona tych pracowników, którzy w ciągu ostatniego miesiąca zostali zwolnieni, sami opuścili pracę lub zmarli - z podaniem dat zaistniałych zdarzeń. Również samorządy były zobowiązane na bieżąco informować wydział powiatowy, o wszelkich zmianach w uposażeniu danego pracownika. Wszystkie opłaty i dopłaty na fundusz emerytalny powinny być odprowadzone na właściwy rachunek funduszu, w ciągu 10 dni od dnia wypłaty miesięcznych wynagrodzeń pracowniczych. W tym samym terminie należało przesłać wydziałowi powiatowemu, jako administrującemu funduszem emerytalnym poświadczony przez kierownika zarządu związku (zakładu, przedsiębiorstwa) komunalnego odpisy list płac lub wykazy potrąceń.

Okres obrachunkowy funduszu emerytalnego biegł równolegle z okresem obrachunkowym powiatowego związku komunalnego. Rachunkowość funduszu prowadził wydział powiatowy, według zasady podwójnych zapisów, względnie z zastosowaniem systemu buchalterii przebitkowej. Wydział powiatowy mógł powierzyć prowadzenie rachunkowości funduszu komunalnej kasie oszczędności. Rachunkowość funduszu emerytalnego polegała na prowadzeniu dziennika głównego oraz ksiąg pomocniczych, zakładanych w miarę potrzeby. Poza tym prowadzone były księgi ewidencyjne: *księga ubezpieczonych* i *księga emerytów*. Dziennik - księga główna i ewentualnie księgi pomocnicze - zakładano osobno na każdy rok obrachunkowy. Natomiast księgi ubezpieczonych i księgi emerytów zakładano na wieczne czasy. Wszystkie obroty prowadzone w księgach rachunkowych funduszu emerytalnego były obrotami memoriałowymi. Obroty zapisywano w dzienniku księgi głównej tylko na podstawie dowodów pisemnych. W dzienniku (księdze głównej) prowadzone były rachunki:

- 1) rachunki związków (zakładów, przedsiębiorstw) komunalnych, które przystąpiły do funduszu,
- 2) rachunki instytucji finansowych,
- 3) rachunek kapitału emerytalnego,
- 4) rachunek odsetek,
- 5) rachunek kosztów urzędowania komisji wymiarowych,
- 6) rachunek sum przechodnich,
- 7) rachunek niedoborów i nadwyżek,
- 8) rachunek bilansu zamknięcia.

Rachunki związków (zakładów, przedsiębiorstw) komunalnych oraz rachunki instytucji finansowych służyły do zapisywania operacji finansowych, z tytułu dokonywanych obrotów między tymi instytucjami. Rachunki odsetek,

¹³ APZ, WPK, syg.7, s. 87, protokół sekretarza Wydziału Powiatowego Krasnystaw, Piotra Bodaka z dn. 5 VIII 1938 r., z lustracji gminy Izbica: *opłaty drogowe za 1937/38 r. zostały niemal w całości przekazane, zaś składki emerytalne za pracowników są częściowo zatrzymane...*

świadczeń emerytalnych i kosztów urzędowania komisji zamykał się rachunkiem niedoborów i nadwyżek, który z kolei zamykał się rachunkiem kapitału emerytalnego. Rachunki związków (zakładów, przedsiębiorstw) komunalnych, instytucji finansowych, sum przechodnich i rachunki kapitału emerytalnego zamykane były rachunkiem bilansu zamknięcia.

Rachunek funduszu emerytalnego składał się:

- a) z sum opłat i dopłat wpłacanych przez kasy związków (zakładów, przedsiębiorstw) komunalnych,
- b) jednorazowych darów i zapisów,
- c) ewentualnych nadwyżek jaką na koniec roku wykazywał rachunek niedoborów i nadwyżek,
- d) oraz z dopłat dokonywanych przez związki (zakłady, przedsiębiorstwa) komunalne w przypadku niewystarczalności kapitału emerytalnego.

Sumy opłat i dopłat wykazywano łącznie. Rachunek świadczeń emerytalnych obciążany był sumami wypłaconych z funduszu: emerytur, pensji wdowich i sierocych, odpraw i pośmiertnego.

Każdy związek (zakład, przedsiębiorstwo) komunalne, który należał do funduszu emerytalnego był zobowiązany zgłaszać do biura wydziału powiatowego nowo przyjętego pracownika komunalnego, który podlegał ubezpieczeniu. Zgłoszenie powinno nastąpić najpóźniej w terminie miesiąca od daty zatrudnienia¹⁴. Na podstawie otrzymywanych zgłoszeń prowadzona była księga ubezpieczonych pracowników komunalnych. Nowo zgłoszony do funduszu emerytalnego pracownik otrzymywał z wydziału powiatowego legitymację ubezpieczeniową, potwierdzającą przystąpienie do funduszu. W księdze emerytów: zakładano osobne konto dla każdego emeryta, wdowy lub sieroty, na których odnotowywano sumy wypłaconych emerytur. Wpisy do ksiąg ubezpieczonych i emerytów dokonywano na podstawie miesięcznych list płac i dołączonych wykazów. Dodatkowo w księdze ubezpieczonych wpisywano podstawę wymiaru opłat i dopłat każdego członka funduszu. Natomiast w księdze emerytów podstawę wymiaru zaopatrzenia emerytalnego każdego emeryta, wdowy lub sieroty.

Wraz z rocznym sprawozdaniem finansowym powiatowego związku komunalnego, składano również przed sejmikiem powiatowym roczne sprawozdanie finansowe funduszu emerytalnego.

Roczne sprawozdanie finansowe funduszu emerytalnego składało się:

- 1) z bilansu brutto, obejmującego:
 - a) saldo początkowe,
 - b) całoroczne obroty, bez salda początkowego,
 - c) saldo końcowe,

¹⁴ APZ, WPK, syg. 47, s. 1-3, w nim: alfabetyczny wykaz miesięczny pracowników Wydziału Powiatowego Krasnystaw. W sumie na liście figurowało 13 pracowników, łącznie z Piotrem Bodakiem – przewodniczący wydziału. Płaca rzeczywista Piotra Bodaka wynosiła 308,73 zł, składka emerytalna wynosiła 24 zł. Wynagrodzenie Mieczysława Łazowskiego (sekretarz) wynosiło 572,72 zł, składka emerytalna wynosiła 44,80 zł. Jan Laskowski (pracownik wydziału) otrzymywał wynagrodzenie w kwocie 344,27 zł, składka emerytalna wynosiła 24 zł. Edward Rogowski (pracownik wydziału) otrzymywał wynagrodzenie w kwocie 227,14 zł, na ubezpieczenie emerytalne potrącano mu 17,60 zł. Wymienione osoby otrzymywały najwyższe wynagrodzenia, jako pracownicy wydziału powiatowego.

- 2) z rachunku niedoborów i nadwyżek,
- 3) z bilansu zamknięcia.

Do sprawozdania finansowego dołączano sprawozdanie statystyczno-administracyjne, zawierające dane dotyczące liczby ubezpieczonych, liczby emerytów, liczby związków komunalnych należących do funduszu itp. Sprawozdanie roczne, zanim zostało rozpatrzone przez organ uchwalający związku komunalnego (sejmik), który administrował funduszem emerytalnym powinien być sprawdzony przez komisję rewizyjną¹⁵. Przyjęcie rocznego sprawozdania i uznanie go rzetelnym, organ uchwalający powiatowego związku komunalnego (sejmik) podejmował w formie uchwały. Przyjęte sprawozdanie wraz z uchwałą organu uchwalającego, w ciągu 3 miesięcy od zamknięcia roku obrachunkowego przesyłano do wiadomości władzy nadzorczej oraz do wszystkich związków (zakładów, przedsiębiorstw) komunalnym, które należały do funduszu emerytalnego¹⁶.

Kontrolę nad rachunkowością i operacjami finansowymi funduszu emerytalnego sprawował organ zarządzający i organ uchwalający powiatowego związku komunalnego, za pośrednictwem komisji rewizyjnej. Szczególnym obowiązkiem komisji rewizyjnej było kontrolowanie stanu finansów funduszu. W razie stwierdzenia niewystarczalności funduszu na pokrycie świadczeń najbliższego okresu, komisja podejmowała odpowiednie działania w celu uzupełnienia funduszu emerytalnego przez związki (zakłady, przedsiębiorstwa) komunalne.

Stan funduszu emerytalnego powiatowego związku w Krasnymstawie na dzień 1 I 1935 r. przedstawiał się następująco: do funduszu przystąpiło 14 gmin wiejskich i jedna gmina miejska (gm. Krasnystaw). Łącznie do funduszu było zgłoszonych 75 pracowników komunalnych i 3 pobierających świadczenia emerytalne. Stan funduszu, razem z zaległymi składkami wynosił 169 985 zł. Ogólna suma zaległych opłat i dopłat należnych funduszowi wynosiła 145 876,07 zł. Suma miesięcznych wypłat na świadczenia emerytalne wynosiła 1234 zł. Wysokość kapitałów bezpiecznie ulokowanych stanowiła kwotę 19 108,23 zł. Stan zadłużenia poszczególnych gmin wiejskich wobec funduszu emerytalnego, z tytułu niezapłaconych w terminie składek przedstawia poniższa tabela¹⁷.

Zadłużenia gmin wiejskich pow. krasnostawskiego wobec funduszu emerytalnego, za okres 1.04 - 31.12.1934 r.

Lp.	Nazwa gminy	Kwota należna dla funduszu	Kwota faktycznie wpłacona
1	Turobin	5421,13	1107,19
2	Tarnogóra	4331,32	272,21

¹⁵ Dz.U.R.P. nr 38, poz. 345, rozporządzenie ministra spraw wewnętrznych i ministra skarbu z dnia 28.03.1927 r. o kasowości i rachunkowości związków komunalnych, konkretnie §48 i §52 rozporządzenia.

¹⁶ APZ, WPK, syg. 50, s. 17, w nim: sprawozdanie Wydziału Powiatowego Krasnystaw do Urzędu Wojewódzkiego w Lublinie, Wydział Samorządowy –wykonując polecenie z dnia 11.03.1933 r. L. SA. IV.2/O/7 przedkładam w załączeniu sprawozdanie o stanie Powiatowego Funduszu Emerytalnego przy Powiatowym Związku Komunalnym w Krasnymstawie”.

¹⁷ Ibidem, syg. 50, s. 9-10.

3	Zakrzew	3353,54	550,00
4	Siennica Różana	4879,74	0,00
5	Krasnystaw	927,00	419,22
6	Izbica	3992,91	0,00
7	Fajstławice	2454,08	0,00
8	Czajka	2996,73	119,36
9	Gorzków	3256,04	28,03
10	Wysokie	739,75	1073,22
11	Rudnik	2082,57	0,00
12	Żółkiewka	5886,96	904,86
13	Łopiennik	1194,22	360,10
	RAZEM	43 798,79	6083,69

Podstawą wymiaru zaopatrzenia emerytalnego stanowiło całkowite uposażenie pobierane przez pracownika, wraz ze wszystkimi stałymi dodatkami w gotówce i świadczeniu w naturze, z wyłączeniem dodatku reprezentacyjnego i samorządowego. Wartość świadczeń w naturze ustalano pracownikom w drodze uchwały organu uchwalającego danego związku komunalnego, zatwierdzonej przez władzę bezpośrednio nadzorczą¹⁸. Na poczet funduszu emerytalnego, z poborów pracowników będących w czynnej służbie komunalnej potrącano 4 % z poborów tytułem opłat oraz 6 % z poborów tytułem dopłat dokonywanych przez powiatowy związek komunalny, gminę wiejską oraz gminę miejską miast niewydziałonych¹⁹. Opłaty potrącane były przy każdej miesięcznej wypłacie, w tym też terminie związki komunalne dokonywały dopłaty na rzecz funduszu emerytalnego. Jeżeli zgromadzony fundusz na to pozwalał, na podstawie uchwały sejmiku powiatowego, zatwierdzonej przez władzę nadzorczą można było zmniejszyć wysokość opłat. Za zobowiązania swoich pracowników wobec funduszu emerytalnego odpowiadał dany związek komunalny, w którym pracownik był zatrudniony. W przypadku niewystarczalności funduszu emerytalnego, na pokrycie świadczeń wypacanych w danym okresie budżetowym składały się wszystkie związki komunalne należące do funduszu. Sumę brakującą obliczano, jako pochodną kwot ogólnych wydatków osobowych, preliminowanych w zatwierdzonych budżetach na dany rok obrachunkowy, w którym dokonywano rozłożenia brakujących kwot.

Prawo do uposażenia emerytalnego pracownik nabywał z chwilą upływu co najmniej 10 lat służby, zaliczonych do wysługi w myśl statutu o zaopatrzeniu emerytalnym²⁰. Wyjątkowo pracownik nabywał prawa do uposażenia emerytalnego:

- 1) po 5 latach zaliczonych do wysługi emerytalnej, z powodu trwałej niezdolności do wykonywania zawodu spowodowanej kalectwem lub chorobą nabytą po wstąpieniu na służbę (bez jego winy),

¹⁸ Ibidem, syg. 75, s. 3 statutu o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników komunalnych i ich rodzin.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

- 2) bez względu na okres czasu zaliczonego do wysługi emerytalnej, wobec trwałej niezdolności do pracy z powodu:
- nieszczęśliwego wypadku, powstałego w z powodu służby lub w trakcie wykonywanych obowiązków służbowych,
 - choroby zawodowej nabytej w czasie pełnienia obowiązków służbowych lub choroby zakaźnej nabytej w trakcie pełnienia obowiązków służbowych,
 - działań wojennych w miejscu służbowego pobytu,
 - chorób zakaźnych panujących w miejscu służbowego pobytu, względnie w wojsku.

Przeniesienie na emeryturę pracownika komunalnego na żądanie mogło nastąpić w przypadku, gdy:

- stał się trwale niezdolny do wykonywania zawodu,
- przekroczył 60 lat życia.

O trwałej niezdolności do wykonywania zawodu orzekały komisje lekarskie w dwóch instancjach. Komisję lekarską I instancji stanowiło dwóch lekarzy, z których jednego powoływał wydział powiatowy, drugiego zaś wybierali pracownicy komunalni. Od orzeczenia komisji lekarskiej I instancji służyło zainteresowanemu odwołanie do komisji II instancji. Również w przypadku różnicy zdań pomiędzy lekarzami I instancji, sprawę rozstrzygała komisja lekarska II instancji. W skład komisji lekarskiej II instancji wchodziło 3 lekarzy, których powoływał wydział powiatowy, zarząd miasta i pracownicy - każdy po jednym lekarzu. Orzeczenia komisji lekarskiej II instancji były ostateczne. Koszta urzędowania obu komisji lekarskich pokrywane były z funduszu emerytalnego. Szczegółowe przepisy dotyczące wyboru lekarzy do komisji lekarskich, zasad urzędowania komisji oraz kosztów utrzymania regulował sejmik powiatowy w formie uchwał.

Prawo do pobierania zaopatrzenia emerytalnego wygasło:

- wraz ze śmiercią emeryta,
- w razie prawomocnego skazania za czyn karygodny, a skazanie pociągało za sobą utratę zdolności do piastowania urzędu publicznego, względnie prawa do zaopatrzenia emerytalnego. Organ uchwalający powiatowego związku komunalnego mógł jednak w takim przypadku przyznać żonie i dzieciom emeryta odpowiedni zasiłek, na czas pozostawania rodziny bez środków do życia. Zasiłek ten nie mógł jednak być wyższy od zasiłku wdowiego lub sierociego²¹.

Prawo do zaopatrzenia emerytalnego nie przysługiwało:

²¹ Pensja wdowia wynosiła 60% kwoty zaopatrzenia emerytalnego. Prawo do pensji sieroczej nabywały dzieci po ojcu. Pensja ta wynosiła: a) dla każdego dziecka (jeżeli wdowa żyła) $\frac{1}{4}$ pensji wdowiej b) jeżeli wdowa nie żyła i nie nabyła za życia prawa do pensji wdowiej – 50% pensji wdowiej dla każdego dziecka, c) dla jednej pełnej sieroty – $\frac{3}{4}$ pensji wdowiej. Prawo do pensji sieroczej dziecko mogło nabyć również po śmierci matki, pensja wynosiła $\frac{1}{6}$ zaopatrzenia emerytalnego, wówczas gdy ojciec żył, ale nie był zdolny do pracy i nie był w stanie utrzymać rodziny. Łącznie pensja sieroca - bez względu na liczbę dzieci – samodzielnie lub łącznie z pensją wdowią nie mogła przekraczać zaopatrzenia emerytalnego, które zmarły pracownik faktycznie by pobierał, lub do którego miałby prawo w chwili śmierci.

- a) w razie utraty obywatelstwa polskiego,
- b) w razie wstąpienia do klasztoru,
- c) w razie umieszczenia emeryta w zakładzie leczniczym dla umysłowo chorych lub zakładzie dla inwalidów na koszt powiatowego, miejskiego, gminnego związku komunalnego. Żonie i dzieciom takiego emeryta przysługiwała wtedy pensja wdowia i sieroca.

Natomiast wdowie nie przysługiwała pensja wdowia, jeżeli: wspólność małżeńska została sądownie zniesiona bez obowiązku utrzymania żony; jeżeli małżeństwo zostało zawarte przez emeryta. Dzieci zrodzone w związku małżeńskim zawartym przez emeryta również nie miały prawa do pensji sierocej.

Powiatowe Fundusze Emerytalne działały we wszystkich powiatach Zamojszczyzny. Powstały w okresie najbardziej sprzyjającym dla tworzenia tego typu instytucji samorządowych. W okresie decentralizacji i dekoncentracji władzy, instytucji centralnych oraz liberalizmu samorządu terytorialnego. Były to instytucje ubezpieczeń społecznych, które od momentu tworzenia charakteryzowały się tym, że były w pełni demokratyczne i samorządowe. W minimalnym zakresie zarządzane przez administrację rządową. Jednym przedstawicielem strony rządowej był tu starosta powiatu, jako przewodniczący wydziału powiatowego. Władze funduszu wybierane były w sposób demokratyczny, z udziałem samych ubezpieczonych. W pewnym sensie fundusz emerytalny działał za zasadzie wzajemności, gdyż w przypadku braku pieniędzy na bieżące wypłaty, wszystkie ogniwa samorządu terytorialnego oraz zakłady i przedsiębiorstwa komunalne zobowiązane były do uzupełnienia funduszu. Jednak nie znam przypadku, aby w którymkolwiek powiecie Zamojszczyzny wystąpiła taka potrzeba. Fundusze zawsze były wypłacalne, a z roku na rok stan zgromadzonych środków systematycznie się powiększał. Koszty utrzymania i zarządzania funduszami emerytalnymi były niezmiernie niskie. W porównaniu z kosztami obsługi współczesnych molochów ubezpieczeniowych, można powiedzieć, że były zerowe. Taniość funduszy przekładała się bezpośrednio na wysokość składki miesięcznej ubezpieczonego. Średnia składka miesięczna wynosiła około 35 zł. Bezpośredni nadzór nad działalnością funduszy sprawowały powiatowe związki samorządowe. One też były gwarantem pewności, stabilności i płynności funduszy. Merytoryczną i formalną kontrolę nad całokształtem działalności funduszy emerytalnych sprawowała rada powiatu (sejmiki powiatowe), jako najwyższy organ kontrolujący i uchwalający w powiecie.

Nigdy wcześniej historii Rzeczypospolitej nie było podobnie działających instytucji ubezpieczeń społecznych. W obliczu istniejących trudności oraz widma nadchodzącego i nieuchronnego kryzysu finansowego współczesnych systemów emerytalno-rentowych w Polsce, warto sięgnąć po stare i sprawdzone metody. Zamiast marnować czas i pieniądze ubezpieczonych, na wątpliwe i niepewne rozwiązania.